

Beowulf - en hjälte från Skalunda?

SKARABORG Kom Beowulf från Skalunda eller vad är sanningen bakom sagans hjälte?

Publicerad 6 jan. 2019 10:00

Ända sedan Heinrich Schliemann 1871 upptäckte det klassiska Troja har en strid rasat om diktens förhållande till den faktiska historien.

Historien om det trojanska kriget finns i det antika eposet Iliaden som anses ha skrivits på 700-talet f.Kr. En del arkeologiska detaljer vittnar om bronsåldern, alltså om den tid det handlar om, ca 1200 f.Kr., men det finns ett mindre inslag av sociala förhållanden som bara kan tillhöra en senare tid då det skrevs ned eller samlades ihop från muntlig traderad diktning. Författaren till Iliaden och dess efterföljare Odysseen har alltid ansetts vara Homeros, möjligen har han haft assistans. Här börjar den västerländska litteraturens historia med ett förnämligt diktverk som i långa tider setts som det största av alla. Men med Schliemanns upptäckt började faktiskt den moderna arkeologin. Trots att den egentligen skall stå på egna ben och inte behöva vare sig historia eller litteratur för att finna sin väg. Och trots att Schliemann själv mest var skattjägare. Det var för övrigt en annan arkeolog som upptäckte ruinplatsen på kullen Hissarlik nära Dardanellerna i Turkiet och först senare identifierades den som det antika Troja av Schliemann.

Vi har ett annat magnifikt diktverk i vår egen värld, den germanska världens förnämsta. Här är situationen annorlunda, nästan omvänd. Vi tror oss veta att eposet om Beowulf skrevs ned senast på 1000 talet e.Kr. på anglosaxiskt språk i England, men också att det bör ha funnits i någon form redan på 700-talet. Det finns direkta historiska belägg att de händelser som inte är övernaturliga ägde rum under första hälften av 500-talet. De folk som nämns i dikten är *sweon*, svearna (med *Swiorice*) och *geatas*, som rent språkligt är götarna, och *dene* (danerna). Beowulf är kung över *geatas* under en period, fast hans namn bara finns i dikten.

I Västergötland har man därför gärna försökt att hitta platser i landskapet som kunde härröra från Beowulfs tid. Han var kung över *geatas* och begravdes i sitt eget land. En kandidat för hans grav skulle då vara Skalunda hög på Kålland.

Det stora problemet är då det, att strider i dikten mellan *sweon* och *geatas* äger rum över havet till endera landet. När Beowulf far till danakungen Hrodgar sker det också via havet. Västergötland har dessvärre under hela sin existens veterligen varit landomslutet.

Vänern fungerar inte alls i denna kontext. Även om inte Beowulf avkastat ens tillnärmelsevis så mycket debatt som Iliaden så har de brittiska forskarna i första hand varit språkmänniskor och historiker som inte sett till den arkeologi som faktiskt funnits. Geatas är som nämnts rent språkligt götarna. Det ansågs räcka. Allra minst har man haft kunskap om bakgrunden i Skandinavien och försökt tillämpa den.



Sveakrigare på hjälmbslag.

Tetrapak och historia

Den första som i stället identifierade geatas med *gutarna på Gotland* var Gad Rausing, som förutom att vara företagsledare på Tetrapak också var docent i arkeologi. Han tog diktens upplysningar och även flera av dess namn helt bokstavligt och hävdade att dessa var historiskt och arkeologiskt verifierbara. Såvitt jag vet har hans artikel på engelska 1985 (Fornvännen) aldrig seriöst diskuterats. Kanske var inte tiden mogen. För egen del har jag alltid tyckt att tanken var helt plausibel. Men Tolkien, alltså författaren till Sagan om Ringen, hade påmint om att dikten följer andra lagar än historieskrivningen. Det verkade då för många forskare utsiktslöst att bli alltför detaljerad i sin tolkning av fakta. På sin höjd hade man lagt märke till de vita klippor som Beowulf såg på väg med sitt fartyg till danernas land. Den anglosaxiska bakgrunden gjorde det naturligt att peka på Dovers kritklippor. Den stenlagda väg som han och hans kämpar gick vidare på tolkades som en hänvisning till romarvägar i Britannien. En nordisk bakgrund diskuterades aldrig.

Bo Gräslund som är professor emeritus i Uppsala har utgått från Rausings kortfattade artikel och författat en bok som kom i år, *Beowulfkvädet. Den historiska bakgrunden* (2018). Det är en rik, resonerande bok, bitvis också smått rolig, som vittnar om hur författaren handskats med i stort sett all litteratur som behandlat Beowulf, inklusive det språkliga. Geatas land sägs uttryckligen vara ett *eoland*, en ö.

Liksom Rausing påpekar Gräslund att geatas också kallas wederas, eller wedergeatas, vilket bör syfta på gutarnas nationella symbol väduren, gutabaggen, som i kristen tid också blir Guds lamm, Agnus dei, men förblir Gotlands vapen in i nutid. Geatas i stället för gutar (gutans= goter) blir uttryck för en förväxling.

Men Gräslund går längre: han hävdar att det som ligger i grunden är ett annat diktverk som måste ha varit muntligt uppkommet och traderat i Skandinavien, på fornnordiskt språk. Det är knepigt men fullt möjligt. Anglosaxiskan och fornnordiskan var tidigt mycket nära varandra. Men eftersom hela bakgrunden är nordisk måste dikten därför studeras med den utgångspunkten. Om man överhuvudtaget vill resonera arkeologi och materiell bakgrund! Så långt hänger jag själv med utan tvekan.

Scenen är som sagt första delen av 500-talet. Beowulfs föregångare Hygelak stupade under en havsräd i Frisland i norra Franken någon gång på 520-talet, möjligen slutet. Det finns belagt i annalerna. Den mytiska kampen med monstret Grendel och hans mor som Beowulf utför för Hrodgar, danernas kung, identifierar Gräslund med en allegori. Den baseras på nya naturvetenskapliga upptäckter. Dessa har han själv introducerat i Sverige, så sent som 2007. Året 536 och några tiotal år framöver drabbades nämligen norra halvklotet av en rad naturkatastrofer med följder av vulkanutbrott och så småningom även en pandemi av böldpest. Man måste anta att detta lett till svält och stor minskning av befolkningen av samma dimensioner som digerdöden ca 1350. Det är i kamp med dessa hot som Beowulf inhöstar sin seger, menar Gräslund. Åtminstone finns minnet av detta mytiska naturfenomen som ett övernaturligt inslag i dikten. Det var då som ett minne av den blomstrande folkvandringstiden före katastroferna som dikten skapades, troligen någon gång efter 550, troligen en bit in på 600-talet, och överfördes till England.

Kung av svear?

Resan är verklig nog om man antar att Beowulfs besättning rott (knappast seglat) från Gotland till södra Danmark, t.o.m. tidsangivelserna stämmer. De vita klipporna är Stevns klint på Sydsjælland. Vägen på land med dess, enligt dikten, märkligt stensatta avsnitt (inte engelska romarvägar!) har gått upp till än så länge en okänd kungsgård, alltså Hrodgars Heorot, innanför Præstø fjord. På vägen passerade man vid Broskov den bäst bevarade förhistoriska vägstubben med stenläggning i Norden. Tidigare, då man fortfarande resonerade om geatas som götar -någon även som jutar, som dock heter *eot e n as* i dikten pekade man på den berömda kungsgården i Lejre på Nordsjælland, men den uppstod senare. Eventuellt som en följd av att Heorot bränts ned enligt Gräslunds kronologi.

Det är gott om hänvisningar i dikten till svearna, stundom i krig, men också i släktförbindelser för de främsta hjältarna. Beowulf själv insätts som kung av en sveakung. Han är själv av kunglig sveabörd. Flera av de senare härskarna i Swiorice är kända till namnet från dikten Ynglingatal som författades i Norge på 800-talet. En del av uppgifterna där, som verkar gåtfulla, kan tolkas på ett rimligare sätt genom Beowulfskvädet.

När det gäller att hitta platserna tar Gräslund ut svängarna. Men mycket tyder på att den kungaborg på Gotland som nämns kan vara området kring den mäktiga husgrunden Stavgard eller Stavars hus i Burs socken, som arkeologin direkt pekar ut.

”Folkets borg” som nämns under striderna på Gotland kan i så fall bara vara Torsburgen, Nordens största fornborg. Den har brunnit under denna tid, liksom stora delar av de många kämpgravarna (husgrunderna) på Gotland. När gutarna invaderar Uppland pekar Gräslund på den mäktiga borgen Broborg längs Långhundraleden mot Uppsala, som bränts ned men inte undersökts närmare och liksom Stavers hus visar på en möjlig boning i konungslig klass för epoken. Intill kan den stupade sveakungen Egil ha kremerats och begravts i en gravhög, i och för sig bara en gissning.

Allt pekar alltså på 500-talets mitt och på Norden. Den guldålder som avspeglas med kungarna som ring-givare till hjältarna är typisk för Norden fram till omkring 550, då svältkatastrofen ägde rum. Ingen motsvarighet finns då i England. Ringbrynjor finns i Norden men inte i England. Den som skrivit ned eposet i kristen tid har inte förstått de hedniska nordiska gravceremonierna. Men de återberättas troget. Beowulf kremeras och hans trogna ryttare paraderar runt högen. Redan under 600-talet försvinner kremation i Englands gravfält till förmån för kristen inhumation. När dikten tydligt beskriver vapen, hjälmar och symboler befinner vi oss i nordiskt 500-tal, inte i England. Men det är också riktigt att det måste ha funnits ett nära samband mellan det anglosaxiska England och Norden i senare tid. Englands rikaste gravfynd från Sutton Hoo visar paralleller med vendeltidens Uppland. Men då är vi i 630-talet. Var det då kvädet blev reciterat i England för första gången, kanske vid ett bröllop?

På Gotland?

Även det andra mytiska inslaget i dikten, Beowulfs kamp med Draken eller Ormen hemmavid där han får sitt banesår, vill Gräslund illustrera med arkeologiska inslag på Gotland. Beskrivningen av drakens läger i ett underjordiskt valv överensstämmer med utseendet av ett gotländskt s.k. kraterröse från bronsåldern. Det kan tycka vad man vill om. Att döma av hänvisningar i dikten förestår nu efter Beowulfs död krig med svearna. Kanske är skildringen av hans död i själva verket en omskrivning för att han stupat i strid? Också Ormen sägs ha bränt gårdar. Det är i varje fall en föräning av vad som sedan skulle ske. Sveaväldet utökades med bl.a. Gotland och Öland. Under vendeltid kan arkeologerna på båda öarna se ett tydligt inflytande från detta. I slutet av 800-talet tillhörde även Blekinge och Möre (Kalmarkusten) sweon enligt Wulfstans resebeskrivning. Enligt Gutalagens nedskrift i tidig medeltid (ca 1200?) hade gutarna ett avtal med sveakungen där denne var överherre men gutarna behöll en avsevärd självständighet hemma. Gotland var tributpliktigt och sveakungen skötte med gutniskt stöd sin egen utrikespolitik, d.v.s. sjökrigen. Den som slöt avtalet från gutnisk sida var Avair Strabain som möjligen vara ett annat namn på Beowulf, egentligen kallad Ælfhere.

Dikten om Beowulf är rik på metaforer och allegorier som ett konstnärligt uttryck skall vara under den germanska hjälteepikens tid. Men skalar man av detta och den anglosaxiska formen i vällovligt arkeologiskt syfte så verkar det alltså möjligt att detta är ett diktverk som ursprungligen författats i Skandinavien, antingen i sveaväldet eller på Gotland. Hela den värld som eposet skildrar går i graven omkring 550, för att aldrig återvända.

Det förklarar också till en del senare missuppfattningar, enligt Bo Gräslund. Problemet blir då att visa att en slags "översättning" till anglosaxiska ägt rum. Det tror jag själv är omöjligt att göra. Riktigt starka argument tryter här i Gräslunds bok enligt min uppfattning.

Men om inte Beowulf ligger i Skalundahögen utan är hundra år yngre som man nu antar, vem ligger där då? Frågan är inte mindre intressant än den gamla uppfattningen.

Christer Westerdahl